

SIMBOLISMUL BRADULUI ÎN PRACTICILE FUNERARE DIN OLTENIA ♦

Loredana ILIN-GROZOIU*

Abstract: In the ethnographic space from Oltenia, the ritual object that is characterized and particularized through a well-defined symbolism is the adorned fir-tree. Being at the boundary between earth and the other-side world, it belongs to a series of symbols that represent verticality; it has the character of central point, permanently assuring the communication between the underground world and the terrestrial one and it becomes the symbol of life cyclicality. The adorned fir-tree, in the presented ritual contexts, bears profound meaning and value, especially due to its mediation function between man and nature, man and Cosmos. It is a ritual object, with a precise symbolic landmark. According to the magical thinking, this tree is gifted with the attribute of sacrality, being involved in the succession of the funerary ceremony.

Keywords: Oltenia, adorned fir-tree, mythical and magical virtues, symbolism.

În studiul de față ne propunem o analiză asupra rolului simbolului la nivelul receptării mesajelor pe care lumea (universul) ni le transmite. Suntem de acord cu cele afirmate de către Aurel Codoban, potrivit căruia „simbolul religios produs de lumile arhaice nu este o cunoaștere rațională, reflectată, ci o înțelegere și o interpretare spontană. El nu rezultă dintr-o speculație mentală, ci dintr-un anume mod de a fi prezent în lume”¹. Simbolul asigură legătura dintre planul orizontal și cel vertical, cu ajutorul acestuia vizibilul și invizibilul, perceptibilul și imperceptibilul se unesc². Dintre aceste simboluri, „scheme de reprezentare a Cosmosului ca Tot”³, amintim: *ramura verde, ouăle roșii, crucea, apa, văzduhul, mărul, alunul, vinul, grâul, sunetele, cocoșul* etc. **Bradul** se alătură acestor elemente simbol, înzestrate cu o semantică bogată și variată, consacrate și validate

---

* Articolul face parte din proiectul de cercetare: *Credințe creștine și practici rituale în spiritualitatea oltenească*, inclus în programul de cercetare al Institutului de Cercetări Socio-Umane „C. S. Nicolăescu-Plopșor”, Craiova: *Biserica și societate în sud-vestul României (sec. XVI-XX)*.

¹ Cercetător științific III, dr. Institutul de Cercetări Socio-Umane „C.S.Nicolăescu-Plopșor”, Craiova.
Email : lorelaylorelay2007@yahoo.com

² Aurel Codoban, *Sacru și ontofanie*, Iași, Editura Polirom, 1998, p. 83.

³ Denis Mcquail, *Comunicarea*, Iași, Institutul European, 1999, p. 94.

⁴ Aurel Codoban, *op. cit.*, p. 81.

ca atare de codul magic și religios, care asigură comunicarea între om și natură, între om și Cosmos.

Simbolul este adeseori expresia unei viziuni și concepții despre lume și om, fiind „o modalitate autonomă de cunoaștere; (...) simbolul, mitul, imaginea țin de substanța vieții spirituale, le putem camufla, mutila, degrada, însă niciodată extirpa”⁴; potrivit aceleiași idei, simbolul este cel care asigură legătura între o cunoaștere a imediatului și una a depărtatului, anulând separarea dintre parte și întreg.

Potrivit lui P. Ricoeur, cele trei niveluri de creativitate a simbolurilor sunt:

La cel mai jos nivel, găsim simbolică sedimentată: aici se află resturi de simboluri, stereotipate și dislocate, mai puțin uzuale decât uzate, care nu mai au decât un trecut; la acest nivel își face apariția simbolică visului; și tot aici, aceea a basmelor și a legendelor; niciun travaliu de simbolizare nu se mai află aici în lucru. La un al doilea nivel, găsim simbolurile cu funcție uzuală; sunt simbolurile în folosință, utile și utilizate, care au un trecut și un prezent și care, în sincronia unei societăți date, servesc drept cheazășie pentru ansamblul pactelor sociale (...). La un nivel superior se află simbolurile prospective; acestea sunt creații de sens, care, reluând simbolurile tradiționale, cu polisemia lor disponibilă, vehiculează semnificații noi. O atare creare de sens reflectă fondul viu, nesedimentat și neinvestit socialmente al simbolismului⁵.

Simbolul este cel care asigură medierea între om și Lume, oferind posibilitatea individului, periodic, să-și redescopere centralitatea și apartenența la Tot⁶.

Simbolul este un procedeu expresiv, cu ajutorul căruia se transmite o idee sau chiar o stare sufletească. Prin intermediul acestuia, contactul (legătura) dintre individ și comunitate este mai lesne de stabilit sau restabilit. Individul poate selecta dintre simbolurile existente și să le folosească în comunicare. După cum remarcă Denis Mcquail: „Utilizând simbolurile pentru a comunica, individul face apel la fondul colectiv de semnificații pe care le împărtășește cu interlocutorii săi”⁷.

Toate obiectele și elementele care ne înconjoară au o anumită încărcătură simbolică. Simbolul are o valoare participativă pentru că urmărește anularea ambiguității prin descoperirea unei căi de comunicare între vizibil și invizibil, fără a-l anula pe unul prin celălalt.

Prezența bradului în anumite rituri și ritualuri funerare indică virtuțile mitico-magice ale acestuia, întâlnite de altfel și în creația folclorică, cu precădere în legende, basme, colinde, unde acesta ocupă un loc privilegiat. Dintre toate speciile vegetale, bradul, alături de măr, apare cel mai adesea încărcat cu valențe magice, destinat să depășească anumite traume sau dezechilibre psihice ce au ca rezultat o „întrerupere” a firescului, o perturbare a ordinii. Tristețea, „golul” lăsat în suflet ca urmare a dispariției prin moarte a unui membru al comunității, deseori

⁴ Mircea Eliade, *Imagini și simboluri*, București, Editura Humanitas, 1994, p. 11, 14.

⁵ Paul Ricoeur, *Despre interpretare*, București, Editura Trei, 1998, pp. 532-533.

⁶ Delia Suiogan, *Simbolică riturilor de trecere*, București, Editura Paideia, 2006, p. 35.

⁷ Denis Mcquail, *op. cit.*, p. 93.

deznădejdea, nu pot fi depășite sau anulate decât prin încercarea de a stabili o legătură între Lumea de aici și Lumea de dincolo, făcând accesibil un „spațiu” a cărui „lipsă de transparentă” o vor suplini cu propriul lor instrumentar mental. Prin urmare, comportamentul funerar va conține performări ce au în vedere alungarea sau anihilarea fricii și a durerii, depășirea spaimei și a temerii de moarte, în timp ce defunctului i se va înlesni accesul spre Lumea de dincolo. Potrivit aceleiași idei, riturile performate la trecerea pragului dintre cele două lumi au în vedere restabilirea echilibrului și a ordinii comunității.

La nivelul mentalului popular, moartea a fost și este receptată ca o inițiere. În acest sens, Mircea Eliade afirma:

Nici într-un ritual sau mit nu întâlnim moartea inițiativă numai ca sfârșit, ci ca o condiție *sine qua non* a unei treceri spre un alt mod de-a fi, probă indispensabilă a regenerării, adică a începutului unei vieți noi. Să insistăm asupra faptului că simbolismul întoarcerii în burta monstrului are întotdeauna o valență cosmologică. Odată cu neofitul lumea întreagă se reîntoarce, simbolic, în Noaptea cosmică pentru a putea fi din nou creată⁸.

Deși moartea reprezintă un fenomen ineluctabil în secvențialitatea existenței umane, aceasta nu este percepută ca o aneantizare în structura mentală a comunităților arhaice. Este concepută, cu ajutorul simbolurilor și al gândirii, ca o călătorie spre lumea celor de dincolo. Pentru ca această călătorie să aibă loc în cele mai bune condiții, sunt necesare îndeplinirea anumitor rituri funerare care vor înlesni părăsirea, în deplină siguranță, a acestei lumi.

Din păcate, rezultatele anchetelor de teren, desfășurate în Oltenia⁹, vorbesc despre un proces probabil ireversibil de înlocuire a sacrului cu profanul, proces generat, în mare parte, de un vid de semnificație, resimțit la nivelul dogmei, al credinței, dar mai ales la nivelul ritualurilor. În continuare, vom aduce în discuție un ritual încă întâlnit în anumite zone ale Olteniei, care are în centru un simbol foarte puternic, cel al **bradului**. Este vorba despre obiceiul de a se face bradul la înmormântarea tânărului „nelumit”, dispărut înainte de a-și fi împlinit rosturile, înainte „de a fi în rând cu lumea”.

Pomul (arborele), aflat la granița dintre pământ și lumea de dincolo, aparține categoriei simbolurilor verticalității. Acesta se umanizează și devine simbol al microcosmosului vertical, omul¹⁰. După cum remarcau Jean Chevalier și Alain Gheerbrant: „Figură axială, arborele reprezintă în mod firesc drumul ascensional pe

⁸ Mircea Eliade, *Eseuri*, București, Editura Științifică, 1991, p. 304.

⁹ Anchetele de teren au fost efectuate de către Loredana-Maria Ilin-Grozoiu, în anii 2013 și 2014, în câteva sate și comune din județele Dolj, Vâlcea, Olt și Mehedinți. Din punct de vedere metodologic, ne-am axat pe metoda anchetei orale directe, redactând, în acest scop, un chestionar privind problematica noastră. Articolul de față conține, în cea mai mare parte, o selecție de interviuri ale persoanelor vârstnice, care ne-au relatat propriile experiențe sau pe cele ale apropiaților persoanelor intervievate, cu referire directă la subiectul discutat în studiul de față.

¹⁰ Gilbert Durand, *Structurile antropologice ale imaginărilor*, București, Editura Univers, 1977, pp. 426-427.

care-l străbat cei ce trec din lumea vizibilului în cea a invizibilului”¹¹. În al doilea rând, el are caracterul unui centru, asigurând comunicarea dintre lumea subpământeană, cea terestră și cea celestă. În fine, arborele apare ca simbol al ciclicității vieții: „Copacul înmugurește, înverzește, crește, renaște chiar și dintr-un trunchi care părea mort”¹².

Dar, trebuie nuanțat faptul că, din punct de vedere simbolic pomul vieții sau arborele lumii este diferit de brad. Dacă pomul care înflorește și rodește anual simbolizează ideea nemuririi prin moarte și renaștere perpetuă, bradul simbolizează această idee prin cetina în permanență verde, fiind simbolul veacului de veci.

Acest copac (bradul) se regăsește în toate riturile de trecere: la naștere, apare în secvența închinării copilului unui brad; la nuntă, este vorba despre bradul devenit steag; la înmormântare, apare ca dublet al umanului, însoțind defunctul la groapă. Fiind un simbol al longevității, al imortalității, contactul cu bradul va transfera asupra actantului ceremonialului acest atribut: în cazul nunții, este vorba despre o căsnicie durabilă și prosperă; în cazul înmormântării, este vorba despre continuarea vieții dincolo de moarte, căci moartea este privită ca o „poartă” către viața veșnică.

Semn al nemuririi spirituale, bradul ocupă un rol important în economia sacrului, idee susținută de etnologul Romulus Vulcănescu, care considera că bradul, alături de măr și stejar, asigură legătura între om și divinitate, fiind „arbore cosmic și arbore terestru, arbore al vieții și arbore al morții, arbore al norocului și arbore al nenorocirii, arbore benign și arbore malign (...) arbore cosmogonic, teogonic și antropogonic totodată”¹³.

În spațiul cultural european, există un cult străvechi al bradului, cu rădăcini în preistorie. În Peninsula Balcanică, bradul era considerat un arbore sacru, fiind închinat zeiței Artemis a vânătorii și zeului Dionysos al vieții: „La eleni, bradul consacrat zeiței Artemis, ca o formă redusă a arborelui ceresc, a fost închipuit și în ipostaza de arbore al vieții. În miturile frigiene, Attis, figurat în brad, ocrotește pe cel ce sacrifică mistrețul. Acesta este un succedaneu al arborelui ceresc”¹⁴. La daco-romani, bradul apărea în ipostaza de arbore cosmic și arbore ceresc¹⁵.

În Bucovina, până la începutul secolului al XX-lea,

în cenotaful unui tânăr care a murit «în locuri neumbrate» se îngropa un brad. În acest caz, bradul trebuia să aibă înălțimea aproximativă și «făloșenia celui mort». În vârful bradului se puneau o căciulă cu prim (cu manșetă de blană). Două ramuri se băgau pe mâncile unei cămăși țesute cu flori. Trunchiul bradului era petrecut pe cracul unui ițar. Era încins cu un brâu roșu. Astfel înveșmântat, era așezat în sicriu și în locul care corespundea pieptului se puneau o icoană¹⁶.

¹¹ Jean Chevalier, Alain Gheerbrant, *Dicționar de simboluri*, vol. III, București, Editura Artemis, 1995, p. 152.

¹² Maurice Cacagnac, *Simbolurile Biblice*, București, Editura Humanitas, 1997, p. 125.

¹³ Romulus Vulcănescu, *Coloana cerului*, București, Editura Academiei Române, 1972, p. 29.

¹⁴ *Ibidem*, p. 35.

¹⁵ *Ibidem*, p. 45.

¹⁶ *Ibidem*, p. 73.

În Oltenia, în cadrul ceremonialului funerar, o desfășurare amplă include secvența *bradului*, care antrenează elemente cu simbolică bogată. Toate însemnările configurează un scenariu destinat mai ales celor trecuți *dincolo* înainte de împlinirea destinului terestru, necăsătoriți, prin extensie celor morți tineri sau tuturor celor decedați. O relatare din Stoicești, jud. Dolj, este suficient de concludentă privind succesiunea actelor care compun ritualul:

După ce moare omul, mai ales dacă este tânăr, până la 35 de ani, i se face brad. Înainte era pentru toți morții, acum pentru copii și tineri mai ales. Se îmbracă mortul în ginere sau mireasă. I se stabilește cumnatul de mână și domnișoara de onoare. Bradul se cumpără sau se aduce din pădure. Îl împodobesc în curte fetele și băieții ca pe cel de nuntă: panglici, măr, covrig, batistă. Când pleacă cu mortul la biserică, îl ia cumnatul de mână și merge cu el în față, cu coroanele. Se lasă la mormânt cu ce e în el¹⁷.

Schema rituală îi include pe *cei care nu au fost căsătoriți*: „Indiferent de câți ani are, dacă nu a fost căsătorit, i se face un brad la înmormântare. Se îmbracă în tron ginere sau mireasă. I se pune cavalier de onoare și domnișoară de onoare”¹⁸; *copiii*, la Brănești, jud. Gorj¹⁹; *fetele*, la Bărbătești, jud. Vâlcea; *bătrânii*, la Vlădești, jud. Vâlcea; *toți morții*, la Gogoșu, jud. Mehedinți. Dar, pe alocuri, acest obicei nu se practică, cum ar fi, bunăoară, în satul Pârșcoveni, jud. Olt: „Aici nu există obiceiul cu bradul la înmormântare”²⁰.

Dacă procedura procurării bradului este diferită (cumpărat sau tăiat din pădure, din sat sau din afara satului), în schimb, toate informațiile, mai vechi sau mai noi, sunt unanime în a preciza implicarea persoanelor de sex masculin în aducerea acestui substitut. La Ghercești, jud. Dolj: „Bradul este adus în ziua înmormântării de cumnatul de mână, din pădure, cu vârful înainte. Se leagă un doliu negru la mâna stângă sau se prinde la brad”²¹; la Bulzești, jud. Dolj: „Doi bărbați sau băieți, rude sau vecini, procură bradul pentru înmormântare. Îl aduc în ziua în care a murit sau în ziua înmormântării. Poartă doliu la brațul stâng o panglică neagră, semn că bradul este pentru înmormântare și nu pentru nuntă”²²; conform altei relatări, la Runcu, jud. Gorj: „Se leagă doi flăcăi la cap cu câte o

¹⁷ Inf. Maria Luță, 82 de ani, Stoicești, jud. Dolj, 2013.

¹⁸ Inf. Georgeta Dumitrașcu, 55 de ani, Prejoi, jud. Dolj, 2013.

¹⁹ *** *Sărbători și obiceiuri. Răspunsuri la chestionarele Atlasului Etnografic Român*, coordonator general Ion Ghinoiu, vol. I, *Oltenia*, ediție îngrijită de Ofelia Văduva și Ofelia Pleșca, București, Editura Enciclopedică, 2001, p. 21 (în continuare se va cita: *** *Sărbători și obiceiuri. Răspunsuri la chestionarele Atlasului Etnografic Român*, coordonator general Ion Ghinoiu, vol. I, *Oltenia*, p.), p. 181.

²⁰ Inf. Ecaterina Neagu, 54 de ani, Pârșcoveni, jud. Olt, 2014.

²¹ Inf. Ioana Trașcă, 88 de ani, Ghercești, jud. Dolj, 2014.

²² Inf. Ioana Sorescu, 67 de ani, Bulzești, jud. Dolj, 2013.

năframă, își scot căciula și pleacă. Se duc rude la pădure, după brad. În drum n-au voie să vorbească. Mănâncă înainte de a începe să doboare bradul²³.

Deseori, în zonele de câmpie, locul bradului este luat de un pom fructifer, de obicei măr, prun sau dud. Bunăoară, la Cioroiu, jud. Olt: „Luăm din grădină o creangă de dud sau de prun. Asta e bradul”; la Căinenii Mari, jud. Vâlcea: „Din sat, o cracă de măr, i se spunea brad²⁴”; iar la Rusănești, jud. Olt: „Se lua din grădină; bradul este de fapt o cracă de măr sau dud sau de alt pom, dar îi spuneau brad²⁵”.

După cum se poate observa, în cadrul acestei secvențe rituale întâlnim, alături de brad, și copaci cu frunze căzătoare, cum este, de exemplu, mărul. Acesta apare implicat într-o serie de practici funerare, manifestând valențe integratoare și de consacrare, menite să-l așeze pe cel dispărut într-o nouă ordine și să-i asigure post-existența. La înmormântarea tânărului necăsătorit, „se împletește o coroniță dintr-o nuia de măr, pe care se prind din loc în loc câteva floricele. O fată și un băiat o duc până la biserică înaintea mortului și o agață de cruce²⁶”.

La intrarea în sat, la poarta casei sau în curte, bradul este întâmpinat de: femeile care zoreau²⁷; „părinții și rudele apropiate care încep să jelească: *Uite că veni și bradu / Scoală-te și întâmpină-l / Asta-i nunta ta*²⁸ sau de femeile care participă la ceremonial: „Când ajung cu bradul, femeile ies la poartă, încep să bocească și să strige pe mort²⁹”.

Având la bază ideea potrivit căreia simbolul este „veșmântul sub care arhetipul, structură a inconștientului, devine perceptibil³⁰ și că acesta este vehiculul sacrului, dar ținând cont și de desacralizarea ritualului funerar din ultimul timp, în rândurile de mai jos, ne propunem o recuperare a sacrului cu ajutorul unei analize a simbolurilor care încă se regăsesc în *Cântecul bradului*. În aceeași măsură, prin analiza sensurilor acestor simboluri urmărim să reactualizăm o imagine a acelei sacralități cosmice caracteristică țaranului român.

Cântecul ritual funerar este un scenariu al unui ritual normat care presupune o instituționalizare, actori (performeri) specializați, fapt ce îi conferă un accentuat caracter social în interiorul societății. Acest cântec, în planul tradiției românești,

²³ Mariana Kahane, Lucilia Geogescu-Stănculeanu, *Cântecul Zorilor și Bradului (Tipologie muzicală)*, București, Editura Muzicală, 1988, p. 711.

²⁴ *** *Sărbători și obiceiuri. Răspunsuri la chestionarele Atlasului Etnografic Român*, coordonator general Ion Ghinoiu, vol. I, *Oltenia*, p. 181.

²⁵ *Ibidem*, p. 181-182.

²⁶ Inf. Teodora Pescaru, 49 de ani, Cioroiu, jud. Olt, 2013.

²⁷ *** *Sărbători și obiceiuri. Răspunsuri la chestionarele Atlasului Etnografic Român*, coordonator general Ion Ghinoiu, vol. I, *Oltenia*, p. 183.

²⁸ Inf. Ioana Sorescu, Bulzești, jud. Dolj.

²⁹ Inf. Valerica Preda, 81 de ani, Prejoi, jud. Dolj, 2013.

³⁰ Michel Meslin, *Știința religiilor*, București, Editura Humanitas, 1993, p. 227.

cunoaște două manifestări: *Cântecul Zorilor* și *Cântecul Bradului*, performarea lor fiind restrictivă, reducându-se la o arie etnografică ce cuprinde Oltenia de nord-vest, Banatul de munte, Țara Hațegului, ținutul Pădurenilor (Hunedoara), bazinul Mureșului mijlociu cu prelungiri pe văile Ampoiului și Arieșului Mare și în alte zone, pe arii destul de restrânse. După cum se poate observa, *Cântecul Bradului* are un areal mult mai restrâns ca obiceiul.

Sim. Fl. Marian redă un bocet al bradului funerar, în care arborele îndeplinește rolul de nevastă:

Voinice, voinice,
Nu-mi place, nu-mi place,
Ce nevastă-mi ai!
Naltă minunată,
Naltă și subțire
Crescută-n pădure
Tăiată-n secure.
Voinice, voinice,
Nu-mi place, nu, nu!
Cu ce-i îmbracă
Cu haină uscată!
Voinice, voinice,
Nu-mi place, nu, nu!
Cu ce-i învălită
Cu frunză-ncrețită!³¹.

Ținând cont de zona etnografică, pot fi remarcate subcategoriile ale acestui cântec ritual, „intitulate diferențiat și care pot aparține unor secvențe ceremoniale deosebite (...). Cântecul Bradului poartă denumirile *Bradul*, *Ale Bradului*, *Plopul*, *Fagul*, *Gorunul*, *Steagul*, *La steag*, *Ale sulii*, *Cu sulia* (...). Precedat sau nu de un motiv special al Cântecului Bradului și aparținând unei secvențe ceremoniale comune, funcționează *Pământul* (*Al pământului*) sau *Țărâna* (*Ale țărâni*)”³². Asemenea mortului, bradului îi sunt adresate emoționante cântece rituale, în contexte rituale bine definite: la aducerea lui din pădure, de la intrarea în sat, până la casa celui decedat; după împodobirea bradului; pe drum, după plecarea cortegiului funerar spre cimitir; la apropierea celui decedat de cimitir; în timpul înălțării și fixării bradului la mormânt.

Formele deosebite sunt doar variante puțin nuanțate. Iată o variantă din Gorj:

³¹ Sim. Fl. Marian, *Bradul la poporul român*, în: „Albina Carpaților”, IV, Sibiu, oct. 1879-sept. 1880, p. 89.

³² M. Kahane, L. Georgescu-Stănculeanu, *op. cit.*, pp. 20-21.

Bradule, bradule,
 Cin ți-a poruncit
 De mi-ai coborât
 De la loc pietros
 La loc mlăștinos?
 De la loc cu piatră
 Aicea la apă?
 Mie mi-a poruncit
 Cine-a pribegit
 Că i-am trebuit
 Vara de umbrit,
 Iarna de scutit,
 La mine-a mânat
 Doi voinici din sat
 Cu părul lăsat,
 Cu capul plecat,
 Cu roua pe față,
 Cu ceața pe brațe
 Cu berde la brâu,
 Cu colaci de grâu,
 Cu securi pe mână,
 Cumerinde pe-o lună.
 Dacă eu știam,
 Nu mai răsăream
 Eu de-aș fi știut,
 N-aș mai fi crescut.
 Și ei au plecat
 Din vărsat de zori,
 De la cântători
 Și ei au umblat
 Văile cu fragii
 Și munții cu brazii
 Până m-au găsit
 Bradul cel pocit.
 Pe mine m-au ales,
 Pe izvoare reci,
 Pe ierburi întregi,
 Pe cracă uscată,
 Pe moarte lăsată.
 Ei când au venit,
 Jos au hodinit,
 Au îngenuncheat,
 De-amândoi
                     genunchii
 Și s-au închinat.
 Iară s-au sculat,
 Cu securea au dat,
 Jos m-au doborât,
 M-au pus la pământ.
 Și eu m-au luat,
 Tot din munți în munți
 Prin brăduți mărunți.

Prin brazi mărunți,
 Dar ei nu m-au luat
 Ca pe alte lemne,
 Ci ei m-au luat
 Tot din vale în vale,
 Cu cetina-n vale,
 Să le fiu pe jale,
 Cu poale lăsate
 A jale de moarte.
 Eu dacă știam,
 Nu mai răsăream,
 Eu de-și fi știut,
 N-aș mai fi crescut.
 Când m-au doborât,
 Pe mine m-au mințit
 C-au zis că mor pune
 Zână la fântână
 Călători să vină.
 Și-au zis că m-o pune
 Tălpoaie la casă
 Să mă șindrilească
 Cu șindrila trasă.
 Dar ei m-au pus
 La mijloc de câmp,
 La cap de voinic,
 Câinii să-i aud,
 A lătra pustiu
 Și-a urla morțiu
 Și să mă aud
 Cocoșii cântând,
 Muieri mimăind
 Și preoți cântând.
 Ploaia să mă ploaie,
 Cetina să-mi moaie.
 Vântul să mă bată,
 Cetina să-mi cadă.
 Ninsoarea să-mi mningă,
 Cetina să-mi frângă.
 Eu dacă știam
 Nu mai răsăream,
 Eu de-și fi știut,
 N-aș mai fi crescut.
 Ei când m-au tăiat,
 Ei m-au îmbunat
 Că ei mă sădesc,
 Nu mă săcuiesc.
 Și eu m-au mințit,
 Că m-au săcuit,
 Jos la rădăcină
 Cu fum de tămâie
 Mai pe la mijloc
 Chiți de busuioi,

Tot milă și foc.
Sus la crângurele
Chiș de ochesele.
Tot milă și jele.

Eu dacă știam,
Nu mai răsăream.
Eu d-aș fi știut,
N-aș mai fi crescut³³.

Potrivit textului acestui cântec ritual, suntem în prezența unui ceremonial complex, care dezvăluie modul în care doi voinici din sat pleacă în pădure, înainte de revărsatul zorilor, pentru a găsi un brad, cu creanga uscată, „pe moarte lăsată”, pentru a-l planta la mormânt, la capul tânărului decedat. Tăierea bradului se face în împrejurări bine stabilite: i se cere iertare, dar este și mințit în privința scopului tăierii sale, spunându-i că-l fac fie tălpoaie de casă, fie zână la fântână. Bradul trebuie adus până în sat în așa fel încât să nu atingă pământul cu crengile, iar la intrarea în sat, tinerii sunt întâmpinați de un grup de zoritoare, care însoțesc alaiul până la casa celui decedat, cântând versurile redade mai sus.

Gestul doborârii bradului, surprins în acest cântec ritual, nuanțează opoziția viață-moarte și reprezintă un simbol al destinului a două elemente înfrățite. Este vorba despre o înfrățire între ființa bradului și cea a omului, care simbolizează elevația, fiindcă prin acest gest, umanul se apropie până la identificare de un element care aparține axei Universului (Cosmosului). Precum am precizat în rândurile de mai sus, la nașterea unui copil, se sădește un pom sau nou-născutul este închinat unui pom, deseori unui brad; la nuntă întâlnim steagul (bradul împodobit); la înmormântare regăsim bradul împodobit, stâlpul de lângă cruce sau crucea tot din brad. Toate acestea reprezintă gesturi și atitudini simbolice, absolut motivate, urmărind transformarea imaginarului în real și concretizarea abstractului. Totodată, întăresc ideea potrivit căreia arborele este perceput ca o formă prin al cărei intermediu omul poate comunica cu Absolutul.

Abordarea la care vom apela pentru a desluși textul acestei poezii de ritual funerar este cea simbolică, simbolul constituind o modalitate de comunicare obiectivă a realității. Discursul dominant este construit pe baza sistemului metaforic, provocat de sisteme tropologice caracteristice poeziei populare.

Legătura dintre limbaje și paralimbaje este cea care ne va orienta către adevăratele sensuri, un rol deosebit de important fiind acordat gesturilor implicate. Să nu trecem cu vederea faptul că motivul primordial al acestei secvențe rituale este reprezentat de un gest complex, strămutarea bradului, care, la rându-i, încorporează alte gesturi semnificative. Este vorba despre căutarea, alegerea, tăierea, aducerea, așezarea, gesturi simbolice, fiecare cu un anumit corespondent în realitate. Acestea încearcă să reactualizeze o realitate rituală, menită să asigure comunicarea individului uman aflat într-o situație de criză cu verticala³⁴.

Bradul este substitutul cel mai obișnuit al mortului, iar modul în care se construiește sensul prezent ne îndreptățește să afirmăm că acest copac aparține

³³ Mihai Pop, *Obiceiuri tradiționale românești*, București, Institutul de Cercetări Etnologice și Dialectologice, 1976, p. 162.

³⁴ Delia Suiogan, *op. cit.*, p. 218.

marilor arhetipuri ale inconștientului colectiv. El este unul dintre acele simboluri cu ajutorul căruia individul, încă din timpuri străvechi, a încercat să-și descopere locul său în această Lume.

Textul prezentei poezii aduce în discuție o alegorie simbolică cu ajutorul căreia moartea este percepută ca o reintegrare, ceea ce implică deslușirea unor semne complexe, care va conduce la acea participare conștientă la limită. Totodată, acesta oferă posibilitatea identificării celor două sisteme: sistemul retoric și sistemul imaginilor reprezentative. În cadrul primului sistem se remarcă dialogul dintre performer și brad, pe de o parte, între defunct și brad, pe de altă parte. Formulele de adresare din cadrul dialogului și acea structură de tip întrebare-răspuns ne călăuzesc pașii într-un timp al morții, dar și al întoarcerii la origini³⁵.

Referitor la sistemul imaginilor reprezentative, aducem în discuție: muntele, valea – forme de reprezentare a unui orizont spațial; tăierea – gest brutal, conștient și acceptat, ca formă de participare la limită; metamorfoza bradului, ca formă de reprezentare a probelor inițiatice ce-i oferă dreptul la accesarea spre o stare superioară. Aceste imagini conlucrează la desăvârșirea unei imagini-cadru, și anume, devenirea vegetalului ca dublet al umanului.

Tăierea semnifică separarea de rădăcină, iar coborârea este percepută ca o rătăcire în lumea de jos, o lume exterioară. Tăierea bradului corespunde tăierii firului vieții individului, iar coborârea și acelei rătăcirii în lumea de dincolo. Rătăcirea într-o lume exterioară ființei permite într-o mai mare măsură regăsirea aceluși Sine, prin cunoaștere³⁶.

Coborârea presupune contactul verticalei cu orizontala, al previzibilului cu imprezibilul, un gest încărcat de semnificații, deoarece simbolizează opțiunea necesară pentru a se putea ajunge în siguranța Centrului³⁷.

În același mod, omul se separă de lumea de aici, lume înțeleasă sub semnul contactului individului cu pământul, și începe marea călătorie, luând cu el doar faptele sale. Ascensiunea este de tip spiritual, presupunând cunoașterea de tip superior. O cunoaștere făcută posibilă doar de această reconstituire a Centrului prin aducerea orizontalei în contact cu verticala³⁸.

La rădăcina bradului apar smirna și tămâia, „iar pe la mijloc chiț de busuioc”. În cultul ortodox, tămâia este element al sacrificiului ritual, ofrandă rituală, strâns legată de cultul morților. Simbol al purității, este expresia credinței în nemurirea sufletului, nelipsit la slujbele de înmormântare și la toate pomenirile celor morți. Tămâia este o rășină care provine din suc ce curge din arborele numit *boswellia serrata* sau *floribunda*, *papyrifera*, care crește în Africa și în India³⁹. Această rășină

³⁵ *Ibidem*, p. 219.

³⁶ *Ibidem*, p. 221.

³⁷ *Ibidem*, p. 222.

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ Ene Braniște, *Liturgica generală*, ediția a II-a, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1993, p. 639.

se strânge de pe scoarța copacului, se pisează și, pentru a fi mai parfumată, se amestecă și cu alte arome, după cum se precizează în Vechiul Testament:

A zis Domnul către Moise: „Ia-ți mirodenii: stacte, oniha, halvan mirositor și tămâie curată, din toate aceeași măsură. Și fă din ele, cu ajutorul meșteșugului făcătorilor de arome, un amestec de tămâiat, cu adaos de sare, curat și sfânt. Pisează-l mărunț și-l pune înaintea chivotului legii, în cortul adunării, unde am să Mă arăt ție. Aceasta va fi pentru voi sfințenie mare”⁴⁰.

Fumul și mirosul de tămâie, prin intermediul cădelniței sau al cățuiei, însoțesc pe creștini la toate slujbele sau rugăciunile săvârșite în biserică, la casa credinciosului sau în oricare alt loc.

Tămâierea sau cădirea, unul dintre cele mai importante acte ale cultului creștin, este un simbol al rugăciunii credincioșilor, de slăvire și de cinstire a lui Dumnezeu și a Mântuitorului Iisus Hristos. După cum remarcau Jean Chevalier și Alain Gheerbrant: „Simbolismul tămâiei ține în același timp de acela al fumului, al parfumului și al rășinilor curate folosite pentru prepararea ei”⁴¹. În acest context, tămâia, prin fum și miros, asigură legătura permanentă dintre cer și pământ, fiind simbol al verticalității și al purificării. Acest element constituie un imbold care îl determină pe individ să participe la sacru, prin sacrificiul de sine, prin renunțarea la corporalitate, materialitate.

În același sens polar, busuiocul ne trimite spre aceeași semnificație: frunzele și florile sale răspândesc un miros specific cu rol de purificare, dar și de apărare, crezându-se că mirosul busuiocului poate alunga spiritele malefice. De aceea l-am întâlnit și în apa primei scalde a copilului, purtat la cingătoare sau în sân de fetele ce ies la horă, dar și în cununa de mireasă sau în vârful bradului de nuntă⁴².

De reținut că, la nivelul poeziei funerare, bradul ne apare, în anumite zone ale Olteniei, drept un dublet vegetal al umanului. Dar, există și situații în care funcția primordială a acestui arbore este cea de adjuvant, prin preluarea asupra sa a unor acțiuni menite să-i asigure celui trecut dincolo dreptul la reintegrare.

Bradul, deseori o creangă mare de măr sau alt pom roditor, este împodobit lângă tron, în curte sau chiar la poartă, cu diverse obiecte rituale, dintre care: prosoape, batiste, bani, mere și colaci (covrigi): „Este împodobit în curte sau la poartă cu măr, covrig, batiste și beteală. La fel ca la nuntă. Toate rămân în brad până se usucă cu totul”⁴³; la Vădastra, jud. Olt: „Flori, hârtie colorată, trei basmale, un ștergar, se pune și un colac care rămâne acolo. Ștergarul îl ia după înmormântare flăcăul care-l duce până la cimitir, iar basmalele cele trei fete care-l chiuia a jale pe drum”⁴⁴; la Segarcea, jud. Dolj: „Măr, flori de sorcovă și tămâiță,

⁴⁰ *Ieșirea*, 30, 34-36.

⁴¹ Jean Chevalier, Alain Gheerbrant, *op. cit.*, p. 343.

⁴² Delia Suiogan, *op. cit.*, p. 226.

⁴³ Inf. Gheorghita Gheorghe, 67 de ani, Stoicești, jud. Dolj, 2013.

⁴⁴ *** *Sărbători și obiceiuri. Răspunsuri la chestionarele Atlasului Etnografic Român*, coordonator general Ion Ghinoiu, vol. I, *Oltenia*, p. 184.

covrig, panglici colorate”⁴⁵; la Vineți, jud. Olt: „Tot ce se pune în brad este de culoare deschisă, mai ales albă. Se arată că cel mort este necăsătorit, că nu a intrat în rândul lumii”⁴⁶, iar la Ghercești, jud. Dolj: „Bradul îl face tineretul în ziua înmormântării și îl împodobește cu covrig în vârf, măr și prosop. Apoi îl pun dinaintea casei până pleacă cu el”⁴⁷.

De remarcat prezența colacului preparat din aluat dospit, care ne aduce aminte de aluatul nesticăciunii, cu care Mântuitorul a asemănat Împărăția cerurilor (Luca, XIII, 20-21), și care: „El însuși cel care dospește toată frământătura Bisericii Sale, adică firea creată, până la Unirea și asemănarea cu el, prin împărtășire și înviere”⁴⁸. Colacul, caracterizat printr-o carieră culturală de excepție, însumează un set de simboluri și valori, menite să armonizeze toate palierele existențiale, pregătind, astfel, ascendera către o altă stare.

În această secvență rituală, mărul nu apare în ipostaza de arbore, ci în cea de fruct. El este cel sacrificat, regăsindu-se și în vârful toiagului de la înmormântare sau însoțind colacii când se fac pomeni pentru cei morți. De altfel, prezența mărilor la toate riturile de trecere demonstrează echivalența simbolică între acestea, care se bazează pe scenariul mitic al morții și pe cel al renașterii într-o nouă stare. Cea mai mare atenție este acordată mărilor (arbore, fruct) de la înmormântare, deoarece transformarea vizată acum este una totală, dar și în cazul nașterii și al nunții, acest obiect ritual are un loc bine definit.

În mod diferențiat, de la o zonă etnografică la alta, obiectele rituale regăsite în brad, roadele pomului, sunt date de pomană preotului, nașului, participanților la înmormântare sau sunt lăsate în brad, la mormânt. Pomul fără roade se pune la mormânt, lângă cruce, se aruncă pe o apă, într-o vale sau fântână⁴⁹.

Un alt discurs ceremonial, racordat ritualului funerar, este cel cunoscut sub numele de *udatul bradului*. Prezintă asemănări cu cel îndeplinit la nuntă, fiind pus în scenă în principal de o nubilă, care „poartă pe cap un oval ca de mireasă”, și de un flăcău care amintește de atribuțiile cumnatului de mână. Cei doi protagoniști, desemnați de către rudele apropiate mortului, sunt preocupați de armonizarea relațiilor la nivelul vieții terestre, dar și de perpetuarea acestora în postexistență. Aici apare implicată colectivitatea, atât femei cât și bărbați, în ipostaza de reprezentanți ai nucleului familial. Acțiunea se desfășoară în zorii zilei de înmormântare, moment prielnic practicilor rituale. După o informație din Vâlcelele de Sus, jud. Olt:

⁴⁵ Inf. Stela Dudoi, 57 de ani, Segarcea, jud. Dolj, 2013.

⁴⁶ Inf. Maria Iliescu, 68 de ani, Vineți, jud. Olt, 2013.

⁴⁷ Inf. Ioana Trașcă, 88 de ani, Ghercești, jud. Dolj, 2014.

⁴⁸ Zamfira Mihail, *Pâinea în cultul ortodox și semnificația sa în viața laicilor*, în: „Revista de etnografie și folclor”, tom 38, nr. 5 /1993, p. 467.

⁴⁹ Ion Ghinoiu, *Lumea de aici, lumea de dincolo. Ipостaze românești ale nemuririi*, București, Editura Fundației Culturale Române, 1999, p. 297.

Dacă este o fată cea care a murit, bradul se udă. În dimineața înmormântării un băiat și o fată merg cu o căldare de aramă, legată la toartă cu un prosop, la cea mai apropiată fântână. Fata poartă pe cap un oval ca de mireasă. Cu ei merg gornștii care cântă cântece de moarte. Iau apă și stropesc cu busuioc în formă de cruce pe jos și în aer⁵⁰.

Sunt valorificate valențele practic nelimitate ale apei, „matricea tuturor posibilităților de existență”⁵¹. Persoanele implicate în ceremonial se adună la fântână, sursa comună de apă, și stropesc cu apă și busuioc, moment ritual ce încheie complexul gestual.

Următoarea secvență, de asemenea cu aspirații în ce privește comuniunea, se desfășoară la cimitir. Aici, după ce sicriul este coborât, preotul rostește câteva rugăciuni și pecetluiește mormântul, iar participanții la înmormântare aruncă în mormânt, peste sicriu, flori, bani și pământ. La capul mortului se ridică crucea și bradul: „Lângă cruce sau stâlp, bradul se înfîșe în pământ, cu vârful în sus, și rămâne acolo până se usucă. Se scoate de cei care îngrijesc mormântul sau de rude când se usucă sau se lasă la mormânt. Se poate și prinde și se face pom”⁵²; la Verguleasa, jud. Olt: „Se fixa pe cruce, cu vârful în jos de către băiatul care îl aduce”; la Căinenii Mari, jud. Vâlcea: „Îl vârui într-o gropiță mai adâncă de gropari, să nu cadă. Se ținea până se usca; bradul era scos de pe mormânt de către neamurile care mergeau pe-acolo și era dat la loc curat pe vale”⁵³; iar la Cioroiu, jud. Olt: „Se lasă la capul mortului, lângă cruce, până se usucă”⁵⁴.

Pe alocuri, „bradul nu se pune pe mormânt; se aduce acasă și trei ani se joacă în horă. Părinții plătesc horele de Paști (trei hore) și dau la lume vin, țuică, cozonac”⁵⁵. Este vorba despre *hora de pomană*, ceremonial atașat temporalului pascal, destinat cu precădere celor necăsătoriți. Familia sau cei apropiați mortului *împart* în timpul jocului elemente de recuzită cu valențe funerare și integratoare: ouă roșii, băutură, flori, batiste etc.

Contextul ritual – actanțialitatea, elementele de recuzită, derularea secvențelor constitutive – permit integrarea riturilor de separare în suita ceremonială destinată restabilirii echilibrului la nivelul comunității, performerii „forțând”, spunem noi, reintrarea în normalitate. Riturile performate la trecerea către lumea de dincolo sunt acțiuni de asigurare și refacere a echilibrului, dar care pot avea o eficacitate restrânsă, dacă spiritele morților nu au fost și nu continuă a fi îmbunătățite prin alte rituri, succesive decesului. Prin urmare, indiferent de măsurile

⁵⁰ *** *Sărbători și obiceiuri. Răspunsuri la chestionarele Atlasului Etnografic Român*, coordonator general Ion Ghinoiu, vol. I, *Oltenia*, p. 185.

⁵¹ Mircea Eliade, *Tratat de istorie a religiilor*, București, Editura Humanitas, 1992, p. 183.

⁵² Inf. Constantina Gheorghe, 82 de ani, Stoicești, jud. Dolj, 2014.

⁵³ *** *Sărbători și obiceiuri. Răspunsuri la chestionarele Atlasului Etnografic Român*, coordonator general Ion Ghinoiu, vol. I, *Oltenia*, p. 186.

⁵⁴ Inf. Teodora Pescaru, Cioroiu, jud. Olt.

⁵⁵ *** *Sărbători și obiceiuri. Răspunsuri la chestionarele Atlasului Etnografic Român*, coordonator general Ion Ghinoiu, vol. I, *Oltenia*, p. 186.

luate la înmormântare, există posibilitatea ca cel decedat să revină și să intervină în viața celor vii. Pentru a se evita acest lucru, drumul spre lumea cealaltă trebuie să fie similar parcursului existențial: și acolo, ca și aici, există o lege care nu trebuie încălcată. Simbolica funerară este susținută de întreg ansamblul ceremonial.

Atitudinile, gesturile și interdicțiile evidente în cadrul ceremonialului funebru ajută la construirea unui cod comportamental care trebuie respectat aici, dar și dincolo. Altfel, defunctul va ajunge și va rămâne într-un spațiu al întunericului, al maleficului, întruchipând iadul înfricoșător.